

Magyar Tudományos Akadémia

A magyar helyesírás szabályai. Tizenkettedik kiadás. (Fercsik Erzsébet)

AKADÉMIAI KIADÓ. BUDAPEST. 2015. 611 OLDAL

Új magyar helyesírás?

2015 őszén jelent meg *A magyar helyesírás szabályai* című kiadvány 12. kiadása. A borítón olvasható, pirossal nyomtatott szlogennel ellentétben szó sincs azonban *új magyar helyesírásról*. Alapjaiban nem újult meg a helyesírásunk, csupán az akadémiai szabályzatnak egy újabb kiadása látott napvilágot, amely a korábbi kiadásokhoz képest tartalmaz kisebb-nagyobb változtatásokat.

Legelső helyesírási szabályzatunk éppen 183 évvel ezelőtt, 1832-ben jelent meg a *Magyar helyesírás' és szóragasztás' főbb szabályai* címmel. Különös érdekessége, hogy ez a kiadvány egyben a Magyar Tudományos Akadémia elődjének, a Magyar Tudós Társaságnak is az első munkája volt. Előszava szerint azzal a céllal készült, hogy a Társaság által megjelentetett kötetek írásmódját egységesítse, hogy az írás módja „tétovázó és tarka ne legyen”.

Korabeli népszerűségét valószínűleg annak köszönhette, hogy kevés újdonságot tartalmazott, az egymás mellett élő többféle írásmódok közül legtöbbször határozottan támogatta az egyik megoldást. Nem tekintette azonban örök érvényűnek a megfogalmazott szabályokat, amint az Előszóban olvasható: „Minden időre már meghatározottaknak azonban a' Társaság nem vallja e' szabásokat, sőt [...] kiköti későbbi javítását” (AkH. 1832. IV).

Az első akadémiai szabályzat megjelenése óta rövidebb-hosszabb időközönként folyamatosan követik egymást az újabb szabályzatok. A kezdetben nagy gondot okozó hangjelölési problémákról a hangsúly egyre inkább az egyes szavak írásmódjára tolódik át, egyre több területét érintve az írásbeliségnek. Időnként módosítják a szabályokat azért, hogy kövessék a nyelv és a nyelvtudomány változásait, összhangba kerüljenek a nyelv mindenkori állapotával (Szemere 1974). De a kiigazítások ellenére a magyar helyesírás alapelvei és főbb szabályai, sőt a kötet címe (*A magyar helyesírás szabályai*) 1922 óta változatlanok. Így tehát a most elkészült 12. kiadás a több mint 90 évvel ezelőtt elfogadott elveket alkalmazza az új jelenségek leírásában és a szabályok megfogalmazásában. Emellett az egyes kiadásokban hasonlóan épül fel a szabályzat szövegének a szerkezete is.

Az AkH. 12. munkálatainak előkészítését, koordinálását és a szabályzat végső szövegének kialakítását az MTA Magyar Nyelvi Bizottsága végezte el. Ebben a szakmai testületben a 25 nyelvész tag mellett az MTA valamennyi osztálya képviseltette magát akadémikusi vagy professzori szinten, sőt a bizottsági üléseken állandó, esetenként pedig alkalmi meghívottak is jelen voltak. Az intenzív előkészítő munkát 2003-ban kezdték meg, ennek egyes állomásairól folyamatosan beszámoltak különböző szakmai fórumokon (például Heltainé 2009, 2011, 2013).

A mostani, tizenkettedik kiadást hosszú évekig tartó tárgyalások és tanácskozások előzték meg, amelyeken „nyilvánvalóvá vált, hogy azok az elvek, amelyek régóta irányítják az akadémiai helyesírást, szilárd alapjai

írárendszerünknek, ezért nem megváltoztatásukra van szükség, hanem következetes alkalmazásukra a nyelvfejlődés újabb jelenségeinek leírásában” (Keszler 2015). A *Magyar Nyelvi Bizottság* 2011-től *Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó Bizottság* néven folytatta a korábban megkezdett munkát (Tóth 2013), kidolgozta a szabályzat végső változatát, amelyet az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya, majd az MTA elnöke hagyott jóvá, és az Akadémiai Kiadó jelentetett meg.

Az *AkH¹²* felépítése megegyezik az *AkH¹¹* szerkezetével, azaz az egymást követő főbb fejezetek címe nem változott: *Előszó (Tudnivalók)*, *Szabályzat*, *Szótár*, *Tárgymutató*. Az *AkH¹²* a korábbi kiadáshoz képest azonban még egy nagy fejezettel bővült, amelynek címe: *Változások A magyar helyesírás szabályai 12. kiadásában*. Ez a fejezet bemutatja a szabályzati rész szövegének főbb változásait, valamint tartalmazza a megváltozott helyesírású szavak jegyzékét is – a két kiadás közötti különbségekre kíváncsi olvasók legelőször ebből a részből tájékozódhatnak az újításokról.

A *Szabályzat* című fejezet témakörei és fő címei is majdnem azonosak a 11. és a 12. kiadásban. Az 1. táblázatban az eltéréseket dőlt betűvel jelöltük. Jól látható, hogy az egyik legfontosabb változás a helyesírási alapelveknek, pontosabban az egyes írásmódoknak az összevonása – *A hangjelölés* címmel – egy közös fejezetbe. A másik eltérés a korábbi *A rövidítések és a mozaikszók* fejezetcím bővítése a *jelek* megnevezés betoldásával. Végül a harmadik változás az *Egyéb tudnivalók* fejezetcím helyett a fejezet tartalmának megnevezése *A számok és a keltezés* címben.

1. táblázat

Fejezetcímek A magyar helyesírás szabályai 11. és 12. kiadásának Szabályzat című részében

Fejezetcímek			
	<i>AkH 11.</i>	<i>AkH 12.</i>	
1.	Általános tudnivalók	Általános tudnivalók	
2.	A betűk	A betűk	
3.	A kiejtés szerinti írásmód	<i>A hangjelölés</i>	A kiejtés szerinti írásmód
4.	A szóelemző írásmód		A szóelemző írásmód
5.	A hagyományos írásmód		A hagyományos írásmód
6.	Az egyszerűsítő írásmód		Az egyszerűsítő írásmód
7.	A különírás és az egybeírás	A különírás és az egybeírás	
8.	A kis és a nagy kezdőbetűk	A kis és a nagy kezdőbetűk	
9.	A tulajdonnevek írása	A tulajdonnevek írása	
10.	Az idegen közzavak és tulajdonnevek írása	Az idegen közzavak és tulajdonnevek írása	
11.	Az elválasztás	Az elválasztás	
12.	Az írásjelek	Az írásjelek	
13.	A rövidítések és a mozaikszók	A rövidítések, <i>a jelek</i> és a mozaikszók	
14.	<i>Egyéb tudnivalók</i>	<i>A számok és a keltezés</i>	

A szabályok megfogalmazásának és az egyes szavak írásmódjának a változása többféle okra vezethető vissza. Az új kiadás jó alkalom volt arra, hogy a szerkesztők kijavítsák a korábbi kiadások nyilvánvaló elírásait és fogalmazási hibáit. Az elmúlt évtizedek nyelvészeti vizsgálatait alapján pontosították a korábbi általános megállapításokat, és a technikai fejlődés kínálta lehetőségekkel élve a korábbi sok vagy kevés megjelölés helyett pontos listákat közölnek (például a köznyelvi hosszú *ú*, *ű* végű szavak felsorolása a 23. szabálypontban).

Bizonyos szabálypontok vagy a szabálypontok egy része kimaradt az *AkH*¹² kiadásából, mivel a bizottság úgy vélte, hogy az adott téma megítélése nem a helyesírás területére tartozik. Jó példa erre az *AkH*¹¹ 159. pontja, amely az asszonynevek lehetséges formáival foglalkozott. Néhány esetben megengedőbben fogalmazták meg az előírásaikat, esetleg lehetővé téve kétféle írásmódot is. Ezt tapasztalhatjuk például a 148. vagy a 188. szabálypontban, amelyek bizonyos közsavak nagy kezdőbetűs írásmódját is elfogadhatónak tartják, mint például a jogi szövegekben az *Eladó*, a *Vevő* vagy az intézmény típusát jelölő *Hivatal*, *Iskola* megnevezések. Találunk példát a szabálypontok bővítésére és kiegészítésére is. A tulajdonnevek témakörében például a 190. pontban szó esik a *lakóparkok*, valamint a nem önálló intézményként működő *termek* megnevezéséről, a példák között megtalálható a *Sasadliget lakópark* és a *Gombocz Zoltán terem*. Ugyancsak újdonság a 214. szabálypont 3. bekezdése, amely az idegen nevek névkiegészítőinek írásmódjával foglalkozik, tanácsot ad például a *De Gaulle* és a *Charles de Gaulle* alakok használatára.

Az *AkH*¹² új szabálypontokat is tartalmaz. Létrejöttüket egyrészt a nyelvi változások, másrészt az egyes tudományterületeken zajló változások indokolják. Új szabálypont – a 140. – foglalkozik azokkal a többszörös összetételekkel, amelyek előtagját kötőjellel kapcsoljuk össze: például *C-vitamin-adagolás* vagy *Nobel-díj-átadás*. A 171. szabálypont témája is újat hoz, a tulajdonneveken belül egy korábban nem említett csoporttal, a tárgynevek helyesírásával foglalkozik. Tanácsot ad például Roland kardjának írásmódjára (*Durandal*), a nemzeti ereklyék, a hajónevek vagy akár az ágyúk nevének helyes formájára. Ugyancsak újdonság a csillagászati nevek részletesebb tárgyalása a 185. szabálypontban, valamint a 240. szabálypont, amely az írásjelek rendszerét és formai sajátosságait taglalja.

Lényeges szabályváltozás két esetben történt. Az egyik a tulajdonnevek toldalékolására vonatkozik. A 94. szabálypont alapján a tulajdonnevek toldalékolásakor semmilyen esetben sem érvényesül az egyszerűsítés, tehát a korábbi *Mariannal* forma helyett a *Mariann-nal* alak a megfelelő. Ennek mintájára írjuk a többi tulajdonnévfajta toldalékos alakját is, például a márkanévek esetében *Knorr-ral*, a címek esetében *Blikk-kel* lesz a helyes forma. A másik fontos változást az okozta, hogy a *fajta*, *féle*, *nemű*, *rét*, *rétű*, *szerű* szavakat nem képzőnek, hanem összetételi utótagnak tekinti az új szabályzat, ezért a *-szerű* kapcsolódásakor nem lehet egyszerűsíteni a kétjegyű betűket az olyan szavakban, mint a *gipszszerű*, *ézszerű*, *mészszerű* stb.

Részben megújult az *AkH*¹² szabályzatának példaanyaga és szótári része is. Jelentős változásnak tekinthető az, hogy a szótár a 11. kiadás utolsó lenyomatához képest 8000 szóval bővült. A gyarapodás oka az, hogy új (idegen) szavak és kifejezések is bekerültek a szótárba (*szmájli*, *lájkol*, *szelfi*), valamint szótárazták a határon túli magyar nyelvhasználat jellegzetes elemeit is (*bani* 'román váltópénz', *borvíz* 'ásványvíz', Csángóföld). Az új szóanyag beépítése mellett változást jelent az is, hogy bizonyos szavak korábbi írásmódja különböző okokból megváltozott. Ezek a változások nem új helyesírási szabályok kialakítása miatt történtek, hanem egyéb okok indukálták őket. Néhány példa az eddig nem említett fontosabb okokra és a változásokra:

- A szó írásmódját a kiejtéshez igazították, így lett az *árboc*, *bura*, *szatanizmus* szavakból a 12. kiadásban *árbóc*, *búra*, *sátánizmus*.
- A korábban különírt alakot a szerkezet jelentésváltozása miatt egybeírjuk: *tenyérbe mászó*, *nyitva tartás*, *járó beteg* helyett *tenyérbemászó* ['pimasz'], *nyitvatartás* ['üzemidő'], *járóbeteg* ['ambulánsan kezelt beteg'].
- Az írásmód változása a szaknyelvi helyesírás hatására történt: *fekete doboz* helyett *feketedoboz* ['repülőgépen'], *házi nyúl* helyett *házi nyúl*, *vegyes úszás* helyett *vegyesúszás* ['sportág'].

Újdonsága még a szabályzatnak az is, hogy több esetben alternatív megoldást tesz lehetővé. Például az ingadozó kiejtésű *h* végű szavak *-val*, *-vel* és *-vá*, *-vé* ragos alakjait kétféleképpen írhatjuk: megfelelő a *méhvel* és a *méhhel* alak is, ugyancsak kétféle írásmódból választhatunk az *elseje*, *elsején* szóalakok számjeggyel

történő írásakor, azaz egyaránt helyes az *1-jén* és az *1-én* forma. Az idegen szavak körében több esetben elfogadható az idegen és a magyar írásmód is, például egyaránt helyes a *spray*, a *spré* vagy a *szpré* forma.

A változtatások között szerepelnek a didaktikai szempontok miatti átszerkesztések is. Ilyen didaktikai-logikai változtatás a már említett, *A hangjelölés* című fejezet beiktatása, amely a korábban önálló főcímmel szereplő helyesírási alapelveket foglalja az előző kiadás szerinti felépítéssel, azaz részletezi a kiejtés szerinti, a szóelemző, a hagyományos és az egyszerűsítő írásmódot. Ennél lényegesen nagyobb változtatás történt *A különírás és az egybeírás* című fejezetben (2. táblázat). Az AkH¹¹-ben az összetétel szerkezeti típusa, azaz a szóismétlés, a mellé- vagy az alárendelés fajtái szerint rendeződtek el a helyesírási tudnivalókat tartalmazó szabálypontok, amelyeket az egyéb típusú szókapcsolatok és összetételek írásmódjára vonatkozó ismeretek egészítettek ki. Az AkH¹²-ben a 94. szabálypont bemutatja az összetételek keletkezésének három nagy csoportját: a jelentésváltozás okozta összetételt (*nyitvatartás*), az alaki jelöletlenség miatti egybeírást (*állattenyésztő*), valamint az íráshagyományt mint az összetétel okát (*bérbeadás*) (Antalné 2009). A további alfejezetek ennek megfelelően foglalják az információkat. *A jelentésváltozás mint az egybeírás forrása* című fejezet foglalkozik a szóismétlések, a valódi mellérendelő összetételek, az ikerszók, az alárendelő szókapcsolatok és szóösszetételek, valamint a szóösszetételek egyéb fajtáinak írásmódjával. *Az alaki jelöletlenség mint az egybeírás forrása* című fejezet a tárgyas, a határozós és a birtokos jelzős kapcsolatok mellett kitér a jelentéstömörítő, valamint a tulajdonnévi előtagú összetételek írásmódjára is. *Az íráshagyomány mint az egybeírás forrása* című fejezet elkülöníti a rendszert alkotó íráshagyomány és a kialakult szokás alapján írandó eseteket. A fejezetet a többszörös összetételek írásával foglalkozó szabálypontok zárják.

2. táblázat

A különírás és az egybeírás című fejezet tagolódása az AkH¹¹ és az AkH¹² kiadásában

A különírás és az egybeírás fejezetei			
AkH. 11.		AkH. 12.	
A szóismétlések írása	96–99.	A jelentésváltozás mint az egybeírás forrása	95–108.
A mellérendelő szókapcsolatok és összetételek, valamint az ikerszók írása	100–103.	Az alaki jelöletlenség mint az egybeírás forrása	109–113.
Az alárendelő szókapcsolatok és összetételek írása	104–129.	Az íráshagyomány mint a különírás és az egybeírás forrása	114–138.
Egyéb típusú szókapcsolatok és összetételek	130–142.	A többszörös összetételek írása	139–141.

A 2. táblázatról az is leolvasható, hogy a különírás és az egybeírás témakörével változatlanul ugyanannyi szabálypont foglalkozik, mindkét kiadásban 46 pont foglalja ezt a témakört. A szabályok száma tehát nem lett kevesebb az új kiadásban, de az ismeretek elrendezése megváltozott, remélhetőleg könnyebben tanítható és könnyebben megjegyezhető rendezőelv szerint történik. A helyesírás tanítására való felkészüléshez a tanárok számára fontos kézikönyv *A magyar helyesírás szabályai* 12. kiadása. A kiadvány szabályzati része az MTA Helyesírási Tanácsadó Portálján is elérhető, sőt az elektronikus szövegben bármely elem könnyen kereshető (1).

A kötet bemutatóján az Emberi Erőforrások Minisztériuma Köznevelésért Felelős Államtitkárságának helyettes államtitkára tájékoztatta a jelenlévőket arról, mikortól kérhető számon a szabályzat az oktatási intézményekben. Mint elmondta, annak ellenére, hogy a 12. kiadás változásai alapvetően nem befolyásolják a Nemzeti alaptantervben és a kiadott kerettantervekben, vizsgakövetelményekben rögzített tartalmakat, ezeket

részleteiben az új szabályzatban megfogalmazott elvek szerint indokolt tanítani már 2015. szeptember 1-től kezdve. Hozzátette ugyanakkor, hogy „a 12. kiadás változásait csak fokozatosan szabad és lehet számon kérni a szabályok alkalmazása és az egyes szavak, szókapcsolatok írása szintjén egyaránt”. Bejelentette, hogy „az érettségi vizsgadolgozatokban a 2016/2017-es tanév tavaszi vizsgaidőszakáig a 11. és a 12. kiadás szerinti helyesírást is el kell fogadni. A központi írásbeliknél pedig csak 2018-tól kérhetők számon az új szabályok” (2).

Az *AkH*¹² mellett ugyancsak fontos lesz mind a tanárok, mind a diákok számára az *AkH*¹² alapján készülő iskolai helyesírási segédkönyv. A szabályok egyszerűbb megfogalmazása, a közoktatásban főleg részletszabályok elhagyása és a szótárnak a tanulók szókincséhez igazított, bőséges példaanyaga nemcsak megkönnyítheti a helyesírás elsajátítását, hanem kedvet is ébreszthet a diákokban a helyesírással való foglalkozáshoz. Különösen hasznos és hatékony lenne, ha a készülő iskolai helyesírásnak a papíralapú kiadvánnyal egy időben az elektronikus változata is elkészülne – ha nem is új helyesírást, de a kornak megfelelően új elérhetőséget és új alkalmazási módot kínálva a felhasználók számára.

Irodalom

- Antalné Szabó Ágnes 2009. A különírás és az egybeírás rendszeréről. Javaslat egy helyesírási fejezet megújítására. *Magyar Nyelvőr* 2: 129–149.
- Heltainé Nagy Erzsébet 2009. Beszámoló az MTA Magyar Nyelvi Bizottságának 2008. évi munkájáról. *Magyar Nyelvőr* 242–245.
- Heltainé Nagy Erzsébet 2011. Beszámoló az MTA Magyar Nyelvi Bizottságának 2010. évi munkájáról. *Magyar Nyelvőr* 507–510.
- Heltainé Nagy Erzsébet 2013. A MTA Magyar Nyelvi Bizottság 2011. évi beszámolója. *Magyar Nyelvőr* 234–236.
- Keszler Borbála 2015. A magyar helyesírás szabályai tizenkettedik kiadásáról. http://mta.hu/mta_hirei/rugalmasabb-eloirasok-kevesebb-kivetel-bemutattak-a-magyar-helyesiras-szabalyai-tizenkettedik-kiadasat-136734/ (2015. december 4.)
- Magyar helyesírás' és szóragasztás' főbb szabályai.* (AkH.) 1832/1982. Helikon Kiadó. Budapest.
- Szemere Gyula 1974. *Az akadémiai helyesírás története (1832–1954)*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Tóth Etelka 2013. A Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó Bizottság 2012. évi beszámolója. *Magyar Nyelvőr* 236–240.

- (1) MTA Helyesírási Tanácsadó Portál. <http://www.helyesiras.mta.hu/helyesiras/default/akh12> (2015. december 2.)
- (2) Az Emberi Erőforrások Minisztériuma Köznevelésért Felelős Államtitkárságának helyettes államtitkára az új szabályzat bevezetéséről. http://mta.hu/mta_hirei/rugalmasabb-eloirasok-kevesebb-kivetel-bemutattak-a-magyar-helyesiras-szabalyai-tizenkettedik-kiadasat-136734/ (2015. december 4.)

Fercsik, Erzsébet: New Hungarian spelling?

Az írás szerzőjéről

Fercsik Erzsébet
nyugalmazott főiskolai tanár
[e.fercsik\[kukac\]gmail.com](mailto:e.fercsik[kukac]gmail.com)